

Kitekintés az európai szlengkutatásra. Kis Tamás (szerk.): A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.

„Az 1980-as években indult és az 1990-es években kiszélesedett modern magyar szlengkutatás továbbfejlődésének legfőbb akadályát napjainkban a biztos elvi-elméleti alapok hiánya jelenti.” Ezzel a nem túlságosan szívderítő megállapítással indítja a kötetet a szerkesztő, Kis Tamás. Annak, hogy a magyar szlengkutatás nem dicsekedhet jelentős összefoglaló, elméleti vagy módszertani kérdéseket taglaló munkákkal, bizonyára több oka – nem feltétlenül hibája! – van. Egyik talán az lehet, hogy a magyar szlengnek nem volt – és ma sincs – olyan súlya, szerepe a beszélt nyelvben, jóval kisebb mértékben épült be a mindennapi társalgásba, mint például a franciában vagy az (amerikai) angolban. A szlengnek ez a lappangó jelenléte, továbbá a nyelvi devianciává minősítése nemigen vonzotta a kutatókat, inkább a nyelv művelők figyelme terelődött rá. De hozzájárulhatott az előző évtizedeknek az a gyakorlata, amely az ún. irodalmi nyelvnek mint ideális, egységes és követendő nyelvváltozatnak az érvényesülését és kutatását támogatta, s kissé elhanyagolta a nem kodifikált nyelvváltozatok, kiváltképpen a beszélt nyelv tanulmányozását. Nem véletlen, hogy nálunk és a környező országokban a szleng kutatása lényegében a 90-es években bontakozott ki.

A könyv – és egyúttal a sorozat – célja a szerkesztő szerint az, hogy nemzetközi áttekintést nyújtson magyarul a különböző nyelvek szlengkutatásáról, újabb szempontokkal bővítse a hazai vizsgálatokat, és népszerűsítse a szlengkutatást. A hét nyelv ilyen témájú kutatásait bemutató nyolc értekezést, mint kiderül, kétéves előkészítés és szervezés után állt össze.

A tanulmányok általában három témát fejtenek ki: főlvázolják a kutatás történetét, megismertetnek a különféle értelmezésekkel, bemutatják a szó- és kifejezőkészlet jellemzőit (forrásait, alkotómódjukat stb.). Mindezt természetesen mindig az adott nyelv szlengjére vonatkoztatva.

A kötetben olvasható meghatározások többsége a szlenget a standard nyelvváltozattól szóhasználatában eltérő lexiko-frazeológiai jelenségnek tartja. A kutatók egy része csoport- vagy rétegnyelvnek minősíti, és a kutatás célját a sajátos szó- és kifejezőkészlet leírásában jelöli meg. Többen úgy vélik, hogy a szleng a köznyelvbe ágyazott, annak fonéma- és lexikai készletét, valamint szintaktikai szabályrendszerét (fel)használó, azt saját szó- és kifejezőállományával kiegészítő nyelvhasználati mód.

A megközelítések másik típusa a szlenget a működés, a funkció felől közelíti meg. A cseh Nekvapil az egyén különféle társas helyzeteinek lenyomatát, az orosz kulturoológus, Jelisztratov a különféle nyelvváltozatok invariánsát látja benne, Kis Tamás pedig minden beszélt nyelv minden korszakában jelen lévő nyelvi univerzálénak tartja, mely egyrészt szó- és kifejezőkészletként (regiszterként), másrészt sajátos stilisztikai-nyelvhasználati formaként jelenik meg.

I. A kötetnyitó, az **amerikai** szlengről szóló tanulmány szerzője Kövecses Zoltán. Kissé deklarativra sikerült megállapításai az eddigi eredmények szintézisét adják (előnyelvi jelleg, használójának tréfás, humoros attitűdje, a nyelvi rendszerhez egyfelől kreatív, alkotó, másfelől konzervatív, kódkövető viszonya, metaforikus gondolkodásmódja, szókimondása). Két tévhitet igyekszik eloszlatni: a) a szlengszók között nemcsak divatos kérészletűek találhatók, hanem időtálló, több évtizedesek is; b) nem minden szlengszó tabusértő (közönséges, durva, vulgáris), hiszen szép számmal akadnak köztük eufémizmusok is. Kettősség figyelhető meg a kommunikációs célban is: a szlenget társadalmi oldalról a kirekesztés, lélektanilag pedig az azonosságtudat (egy csoportba tartozás) jellemzi.

A szerző már korábban igazolta, hogy az amerikai szleng kitűnő ismerője. Itt is bemutatja a kialakulását, forrásait, főbb témaköreit. Gazdag példaanyaggal illusztrált, részletes áttekintést kapunk az angol szlengszók alkotási módjairól, metaforikus (és metonimikus) értékéről, erősen férfias jellegéről és erőszak-központúságáról. Az amerikai szleng és más angol (vagy nem angol) szlengek eltéréseit a következőkben látja: az amerikai szleng(beszélők) hihetetlen termékenységére, a férfiközpontúságot fölerősítő macho nyelvre, az energikus, lendületes, gyakran erőszakos hatásra törekvés, az erős kultúrába ágyazottság.

2.1. Régiókban föltehetőleg a cseh kutatás büszkélkedhet a legtöbb eredménnyel. Legalábbis erre enged következtetni a plzeni öt nemzetközi argókonferencia és a publikációk nagy száma. A cseh és a szlovák szlengkutatás eddigi eredményeit Lumír Klimeš tárja elénk. A szerző – nem elég világos elhatárolással – tágabban értelmezett **érdeklődési** szlenget (azonos foglalkozásúak vagy érdeklődésűek beszéde) és szűkebb **szakmai** szlenget (egy bizonyos foglalkozású emberek beszéde) különít el. Ez utóbbinak főleg kommunikációs szerepet tulajdonít: az egyértelműsége törekvés miatt alig változik, viszonylag stabil, kicsi a szinonimitása, elnevezései néha közel állnak a szakszavakhoz. Az érdeklődési szleng ezzel szemben igen változatos, újszerűsége és nyelvi játékos-ságra törekszik, szinonimákban gazdag, expresszív.

Nem hagyható említés nélkül, hogy a szerzők közül egyedül Klimeš tér ki a kutatási módszerekre, sajnos ő is eléggé röviden, inkább csak az általánosságok szintjén. Tanulmányának legértékesebb része a hihetetlenül gazdag – közel 20 oldalas! – irodalomjegyzék.

2.2. Klimeš kutatási beszámolóját nagyszerűen egészíti ki Jiří Nekvapil rövid, igen színvonalas és eredeti írása a szleng vizsgálatának kommunikatív módszeréről. Elgondolása szerint az egyén életének különböző szakaszaiban különféle társas helyzetekben működik, tevékenykedik. Minél tovább él valaki egy adott társas környezetben, annál erősebben alakítja beszédét, bizonyos mértékben az egyes társas környezetek különféle szlengtípusai attól függetlenül is formálják nyelvhasználatát, hogy az adott beszédhelyzetben kapcsolatban van-e még velük.

Vannak olyan „fakultatív társas környezetek”, amelyekben nem szükséges feltétlenül részt vennünk. A „kötelező társas környezeteket” – és a hozzájuk tartozó szlengtípusokat – viszont az egyénnek ismernie kell, hogy beilleszkedhessen a társadalomba. Így ezeknek jelentős hatásuk van az egyénre, rajta keresztül pedig a nemzeti nyelv lényegi részére. A szerző a kötelező szlengtípusok közé a diák- és a katonanyelvet sorolja, és befolyásos típusnak tartja a sportszlenget, valamint az argót (tolvajnyelvet) is. A kötelező szlengfajták erős hatását Nekvapil – vitathatóan – azzal indokolja, hogy szerinte az ember elvileg legalább kétszer kapcsolatba kerül vele: egyszer, amikor benne él, másodszor pedig gyermekei révén.

3. Az észt szlengkutatás meglehetősen a kezdeteknél tart. Ez érezhető ki Toñu Tender írásából. Áttekintve az angol, a francia és az orosz terminológia bizonytalanságait, úgy véli, az értelmezési eltérések ellenére a francia *argot*, az angol *slang* és az orosz *zsargon* egymással többé-kevésbé megfeleltethető. Nem véletlen hát, hogy e három megnevezés egymás szinonimájának tekinthető az észtben. A szerző szlengdefiníciója és a funkciók számbavétele lényegében az előző évtizedek megállapításainak összegzése.

4. Különleges története van a finn szlengnek. Pirkko Nuolijärvi dolgozatából kiderül, hogy a múlt század fordulóján hirtelen nagyvárossá duzzadt Helsinki volt az a táptalaj, amely kedvezett a szleng kialakulásának. A korábban svéd nyelvű városba az iparosodás hatására ekkor kezdtek beáramlani a finnek, az így kialakult kétnyelvű munkásnegyedekben született meg a fővárosi szleng. A régi, egységesítő, az eltérő nyelvűeket összekapcsoló szerepű szleng a 40-es évektől funkcióit váltott, egyre inkább generációs nyelvvaltozattá alakult. A svéd elemeket kezdték kiszorítani a finn, majd az angol eredetűek. A 70-es évektől egyre erőteljesebb a szubkultúrák szlengjének érvényesülése.

A kutatók abban ma többnyire megegyeznek, hogy a szleng az élet, illetve a nyelvhasználat szinte minden területén előfordul, a beszélt nyelvre jellemző, a semlegesnek tartott irodalmi nyelvtől elsősorban stílusában különböző, attól alapvetően a szóképzésben eltérő, tudatosan használt csoportnyelv. Ma a vita főleg akörül folyik, hogy minősíthető-e a szleng „társadalmi dialektusnak”, stílus- vagy kommunikációs jelenségről van-e szó, meghúzható-e a határ a szleng és más nyelvvaltozatok között.

5. Az európai szlengkutatásban az angol mellett nélkülözhetetlen a francia argó kutatási eredményeinek ismerete. Bemutatását a szerkesztő jó érzékkel bízta Szabó Dávidra. A tanulmányt szerzőjének elméleti fölkészültsége és korszerű szemlélete a kötet legjobb írásai közé emeli. A fran-

ciában a mindennapi nyelvhasználatot szinte átszövő argónak (az angol *slang* ott nemigen használatos) összehasonlíthatatlanul jelentősebb szerepe van, mint sok más nyelvben. Az elmúlt évtizedek társadalmi változásainak eredményeképpen a franciában mára kialakult egy szélesebb, társadalmi-szakmai csoportoktól független „közargó” (argot commun), amely valamiféle „speciális regiszterként” működik az általános nyelvhasználatban. Szóállománya a csoportargókból származik, általánosan ismertté és használttá vált, de bizonyos argotikus vonásokat megőrzött.

A franciák ma az argót általában olyan csoportnyelvnek tartják, amely jószerevével szókincsében különbözik a köznyelvtől. A köznyelv jelenti azt a fonológiai és grammatikai keretet, amelyben az argó kialakít(hat)ja sajátos, „parazita” szókészletét. Jellemző rá a tematikai szegénység és a szinonimagazdagság. A magyar kutató számára érdekes, hogy a francia szakirodalom az argókészlet gyarapításának két típusát különbözteti meg: a **jelentésbehelyettesítést** (metaforikus és metonimikus jelentésátvitel) és az **alakbehelyettesítést** (képzés, torzítás, metatézis stb.). Megemlítendő még a belső kölcsönzés (nyelvjárásokból, réteg- és csoportnyelvekből) és a külső kölcsönzés (főleg angol-amerikai és arab szavak).

A szerző kitér a funkcionális vizsgálatokra is. Megtudjuk, hogy a francia kutatók szerint a tolvajnyelvben elsődleges titkosság jobbára a különféle rétegek és csoportok argójára jellemző. A közargóban ez inkább a másik fontos funkcióhoz, a játékosághoz kötődik, sőt újabban a titkos-játékos szerepről (fonction crypto-ludique) mint az argó alapvető funkciójáról beszélnek. További nem elhanyagolható cél az argóban a cinkosság, a titkos együvé tartozás kifejezése. Újabban szó esik az argóelemek társadalmi, valamint familiáris szerepéről is.

6. Az orosz szlengről rendkívül alapos áttekintést ad Fenyvesi István. A XIX. század közepén indult orosz szlengkutatás korán megtorpant. Az 1917-tel kezdődő érában a nem normatív szóanyag szinte korlátlanul ömölhetett be a köznyelvbe, ám a marrizmus, majd a 30-as évek „új embertípusa”, annak erkölcsi-politikai értékrendje, az össznépi nyelv eszméje már nem tűrte meg a normán kívüli jelenségeket. A purista, a szlenggel kapcsolatos elítélő-elutasító magatartás lényegében nem változott a hruscsovi „olvasás” alatt sem, a brezsnyevi időkben pedig gyakorlatilag betiltották az ilyen jellegű kutatást. A peresztrojka „ideológiai zsilipfelhúzásával” megindult a szlengszók beáradása a köznyelvbe, a sajtó és a szépirodalom nyelvhasználatába. Ezzel együtt megindult a kutatás is. Közöttük is említést érdemel a német Koesther-Thoma, ő szociológiai szempontból közelíti meg a szlenget, és **szociolektusnak** tartja, a fiatal orosz tudós, Jelisztraton pedig kulturológiai jelenségnek minősíti, és az argóban tükröződő kulturális jelenségeket (kölcsönszavak és nemzeti-kulturális témák), továbbá az argó „poétikáját” (szókép, argoretorika, hiperesztétizmus, abszurdum, primitivizmus) vizsgálja.

Megismerhetjük az elmúlt két évtized szlengkutatását, benne a 32 egy nyelvű és 15 kétnyelvű – zömmel a 90-es években megjelent – orosz szlengszótárt. Az utóbbiak közé sorolható a szerzőnek, Fenyvesi Istvánnak a befejezett, kiadás előtt álló orosz–magyar szlengszótára.

7. A kötetet a szerkesztőnek, Kis Tamásnak a tanulmánya zárja a magyar szleng kutatásáról. A szerző a szlenget elsősorban „(szociál)pszichológiai, nem pedig nyelvészeti problémának” minősíti, úgy látja, a szleng bizonyos (csoport)lélektani jelenségek nyelvi kivételése. Nem köthető egyértelműen társadalmi csoporthoz, de még térhez és időhöz sem, Kis Tamás szerint ugyanis a szleng minden beszélt nyelv minden időszakájában meglévő **nyelvi univerzálé**. Ahhoz, hogy megjelenhessen, természetszerűleg mindig valamilyen hordozóra (bázisnyelvre) van szüksége, de ezt – más kutatókkal szemben – nem a köznyelvben, hanem az általános társalgási nyelvben látja. A szlengben kifejeződik a beszélő értékelő hajlama, viselkedésmódja, világszemlélete, affektív beállítottsága, ezek viszont stilisztikai minősítésekkel nem írhatók le, nem jellemezhetők, ezért helyesebbnek tartja a szlenget elsődlegesen – Bahtyin műszavával – **beszédműfaj**nak, másodlagosan szavakba rögzült, szótározható lexikális kategóriának minősíteni.

A szlengnek nemcsak a meghatározása, a tipizálása is nehéz, hisz sokrétű jelenségről van szó. A társadalmi elterjedtség (általános és speciális, köz- és szakszleng) helyett Kis Tamás a kiala-

kulást és elterjedést tartja kiemelendő szempontnak. Ennek megfelelően három szintet különít el. Minthogy a szleng mindig a kiscsoportokban születik és működik, ezért valójában csak **kiscsoport-szlengek** léteznek. Az ember általában egyszerre többféle csoportnak is tagja, így a primer beszélőközösségek nem izolálódnak el egymástól, sőt közöttük átfedés van, és közös tagjaik nyelvhasználatára révén valamiféle kiegyenlítődés megy végbe. Ennek eredményei az egymással érintkező csoport nyelvéből elvonódó, több kiscsoport által is használt **nagycsoport-szlengek**. (A közöttük lévő azonosság alapján határozható el a **helyi és szakszlengek**). A nagycsoport-szlengekből általánosan elterjedt szavak alkotják a harmadik nagy típust, az egész nyelvközösség által ismert és/vagy használt **közszlenget**. Mindez a szlengre „mint lexikális kategóriára” érvényes, beszédműfajként a szleng csak a kiscsoport-szlengekben él.

Történetileg a magyar szlengkutatásban négy jelentősebb szakaszt határol el: az első időszakban (1895–1920) indult meg a – főleg pesti – tolvaj- és diáknyelv, később a katonanyelv széles körű vizsgálata. A két világháború között visszaszorult az ilyen irányú kutatás, bár ekkor íródott Bárczi Géza nevezetes tanulmánya a „pesti nyelv”-ről (1932). Nincs előrelépés a háború utáni időkben sem, illetve 1963-tól megindul az ún. ifjúsági nyelv kutatása. Ez hasznos volt, mert ráirányította a figyelmet a diáknyelvre és általában az ifjúsági szlengre, másrészt viszont „didaktikus nyelvművelő szemléletével” más irányba vitte a kutatást. A korszerűnek mondható szlengkutatás elvileg 1980-tól, gyakorlatilag inkább a 90-es évektől számítható.

Tanulmányának befejező részében Kis Tamás a szleng 1850 előtti magyar nyelvemlékeit mutatja be tematikus elrendezésben.

A tanulmánykötet egyik nagy eredménye, hogy magyar nyelven ad alapos kitekintést – autentikus szakemberek segítségével – az európai és észak-amerikai szlengkutatás múltjára, eredményeire és dilemmáira. Másik érdeme, hogy a szerzők a kutatási eredmények számbavétele mellett nem kerülték meg – a magyar szakirodalomból hiányzó – elméleti kérdéseket sem. A harmadik, szintén nem elhanyagolható hozadék a szakirodalom lenyűgöző gazdagságának közzététele, szinte minden tanulmányt rendkívül bő irodalomjegyzék zár, sőt az egyes írások címe magyar fordításban is olvasható.

A könyv rendkívül izlées, esztétikus kivitelű, a szerkesztő ígérete szerint egy induló, Szlengkutatás c. sorozat nyitó kötete. Az ígélet nem maradt ígélet, azóta már a sorozat második darabja is megjelent. (Vlagyimir Jelisztratov: Szleng és kultúra. Fordította Fenyvesi István. Szlengkutatás 2. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998.) Sőt hírek szerint készül a 3. kötet is, ennek témája: a szleng értelmezése.

A kötetel szemben nehéz kifogásokat fölvetni. Föltehetően a lehetőségeken múltott, hogy épp vagy csak ezek a nyelvek tárgyalása kapott helyet a kötetben. Mindenesetre hiányolhatjuk néhány fontos nyelv – pl. a német vagy valamelyik újlatin – szlengkutatásának bemutatását. Talán az írások tematikai elrendezésében szerencsésebbnek tűnt volna más – pl. az angol-amerikai, francia, orosz, cseh, finn, észt, magyar – sorrend, de bizonyára a mostani is megindokolható.

Kétségtelen, hogy Kis Tamás – fellépésével, megszállottságával, a szleng iránti konok elkötelezettségével – az elmúlt évtizedben pezsgést és új szemléletet hozott a magyar szlengkutatásba. De az igazi mérföldkő ezen a területen *A szlengkutatás útjai és lehetőségei* c. kötet. Biztosak lehetünk benne, hogy még sokan fogják idézni az itt megjelent tanulmányokat, hisz a szlengről a rájuk történő hivatkozás nélkül ezután már nemigen lehet – vagy érdemes – írni.

H. Varga Gyula